

UDVAROS AZ ENYÉSZETBEN

Prózák

CS. SIMON ISTVÁN

Hevenyészett terepjárásom során Macahalmára is ellátogattam a minap. Az önmagából alaposan kivetkőzött majornak már a közepe táján ténferegtem, de még senkivel sem találkoztam, csak az emlékeim jöttek velem szemben. A régen lerobbant szeszgyár előtt, a hajdanvolt artézi kútnál alkonyatba mosódó tarisznyás alakok puhították madárlátta kenyerüknek a héját, majd mohón majszolták a napszitta maradékot . . . Jobbra, a roskatag szakszervezeti teremből pedig sóhajok, szitkok szűrődtek ki a repedések közül. Az ötvennégyes labdarúgó-világbajnokság rádióközvetítésének lesújtó eredményét reagálták (úgy sziszegve stb.) le az egykori béresek, illetve azoknak az ivadékai. A különböző megszorításoktól, mellőzöttségtől, megaláztatásoktól érdesre edzett embereket még ilyen sok idő elmúta sem tudja velem feledtetni, azokat a mély elkeseredettségből eredő szisszenéseket, „azt a kögyelmes . . .” Amott meg a félrecsúszott födelű épülettel szemben egy hajdani május elsejének az orgonavirágos és fátyolvirágfonatos diadalkapuja állt. A megbolygatott tetőszerkezetű laboratórium előtt (ahonnan egykor a világpiacra szállították a dísznövények szaporítóanyagát) sárgarigófütyű fogad. A jókora japánakácok törzsén helyenként még ott fehérlik a hajdani meszelésnek a nyoma. Vajon melyik május elsejére meszelték be ezeket a délceg fákat utoljára? Fönt a fényfodros lombsátorban azonban kitartóan tilinkózik, szól a rigó, feltehetően a fészke közelében énekel. Biztonságban érzi magát, mert a majorban nincs már olyan korú

és kedvű rakoncátlan gyerek, aki fölmászna a nagy fára, és kifosztaná a sárgarigófészket.

Az egykori falunyi népnek, hatvan-hetven lakosnak már csak a töredéke található itt kint, pontosabban már csak hatan vannak. Ezt az adatot az udvaros, a Rudi mondta, akire bent a nagy épület egyik szögletében leltem, falatozott, de nem késsel, villával, hanem csak úgy „futtában” tépte a kenyeret, mert amióta berántották a baranyai (drávaszegi) csatározásokba, viszolyog a késtől. Ott ugyanis egy vegyes lakosságú falu jókora házának maszatos falánál (ahol elszállásolták), Rudi egy véres törkést talált, s amint később kiderült, azzal a szarvasagancs nyelvű késsel ölték meg a ház gazdáját a „fölszabadítók” . . . Az étvágya azért is sokat romlott, mert hullákat szedettek ki vele a kopácsi rét vizéből.

Rudi időközben lerobbant, leszállt a gépekről, s udvarosféle lett ebben az enyészetbe fordult, fulladó majorban, ahol szerinte semmi sincs úgy, ahogy annak lennie kellene. A hatvanas években, amikor ő munkába állt, színházterem, tekepálya, bolt, biliárdasztal stb. is volt a majorban. Az istállóban falánk állatok tejeltek, híztak, most már a gazdasági épületek jó része is eltűnt vagy üresen tátong, omladozik. Még az artézi kútnak is nyoma veszett. Kár, mert szomjas vagyok, s arra gondolok, hogy egykor a bogyós gyümölcsökre, a ribizlire, piszkére (amit mi büszkének neveztünk, a távolról jött gépész kivételével, aki a köszmétét egresnek mondta) versenyszerűen, nagyokat ittunk. Ám azért a kút híján sem sivatagosodott el teljesen a major. Az egyik benti csap ugyanis állandóan folyik, csak alá kell hajolni.

Rudi többször is meghajol, tesz-vesz, s ezért 1640 pontot kap, amit legutóbb hetven parával szoroztak meg. Harminc munkaév után, látod, ide jutottam, mondja bizalmasan, mert hát majdnem ugyanabból a faluból származunk, de csak majdnem, mert emberünk születése előtti napon az anyja hazament Terjáról Adorjánra, és ott szülte meg Rudolfot. Szerencsére, mert így legalább neki még van szülőfaluja, de ha az édesanyja vár még egy kicsit, akkor már szülőfaluja se lenne. 1951-et írtak Rudi születésekor, és bölcsőhelyét Nadrljannak hívták akkor.

Alacsony a pontszám, meg annak az értéke is. Ennyiből nemigen lehet kijönni, s ezek után a nyugdíjból meg majd még úgy sem, mondja Rudi a nagy enyészetben.

TISZASZENTMIKLÓSON ÉLNEK MÉG LENGYELEK

A legutóbbi népszámláláskor a tiszaszentmiklósiak közül ötvenketten vallották magukat lengyelnek. Közülük a legidősebbhez irányított egyik ismerősöm, mert hogy az öreg Tihi szeret beszélgetni, és a tévének is nyilatkozott már az itteni lengyelekről. Nos, a napokban fölkerestük. Hívásunkra faluszéli tágas házának a legbelső zugából jött elő, kissé csodálkozva, és a magánytól jócskán átítatva.

Emberünket 1913-ban Tihi Đuraként jegyezték be a születési anyakönyvbe. Apja Misa, anyja pedig Sturc Paulina, mind a ketten lengyelek voltak, így hát fiuk is ezen a nyelven kezdett el beszélni, ám az iskolában már szlovákul tanult, és az evangélikus templomban is ezen a nyelven hallgatta, hallgatja a misét. Szerinte Pajo nevű őst és sorstársait az éhség hajtotta a lengyelországi Wisla nevű településről és annak környékéről a tizenkilencedik század első felében, az akkor ígéretesnek tűnő Torontál vármegye Tiszaszentmiklós nevű falujába (amelynek azonban 1947 óta Ostojicevo a hivatalos neve).

Megérkezésükkor egy részük (pl. a Salbutok) salétromgyűjtéssel is foglalkoztak, a szikesek „kiizzadott sóját” a temesvári lőszergyárba szállították, a többségük azonban már akkor is földműveléssel foglalkozott. Jól megkapaszkodtak itt ezen a földön, és mivel nagy volt a távolság a régi és az új hazájuk között, ritkán, csak elvétve látogattak haza, ezért itt a velük azonos hitű és rokon nyelvű szlovákokkal léptek sorsközösségre. Szlovák kántortanítók oktatták és szlovákosították is őket, és az idők folyamán már olyan nagy mértékben összekeveredtek, hogy nehéz nemzetiségileg megkülönböztetni őket.

Arra a kérdésemre, hogy milyen nyelven szokott álmodni, Tihi bácsi azt felelte, hogy amilyen emberrel beszélget, olyan nyelven álmodik, lengyelül, szlovákul, szerbül, magyarul és cigányul is, mert ezen a nyelven is úgy-ahogy meg tudja értetni magát. Viszont németül nem tanult meg a falujában, holott itt a második világháború végéig svábok is éltek, de azok magyarul beszéltek velük, a más nyelvűekkel. De azért ezen a nyelven se lehetne „eladni” emberünket, mert német hadifogolyként gazdája (egy paraszthoz osztották be kiséítőnek) nyelvén is megtanulta a legfontosabbakat. Ott kint Németországban lengyel foglyokkal is találkozott és szót értett velük, éppen olyan jól, mint otthon az apjával, anyjával, akik kilenc gyermeknek adtak életet, nyolc fiúnak és egy

lánynak, aki korán meghalt az édesanyja nagy bánatára. Az anyjuk zokogva többször is fölsóhajtott, s kétségbeesetten azt hajtogatta, hogy három fiút is odaadott volna a lánya helyett, de hát a halállal nem lehet alkudozni.

– A feleségem, Szeles Regina is meghalt már négy éve, ő rokona volt a Károlynak, tudják, a világhírű Szeles Mónika édesapjának... Magyar lányt vettem feleségül, ennélfogva a fiam, Andris is tud magyarul, meg a többi itt beszélt nyelven is, sőt világnyelveket is tanult. De Becskereken szerb nőt vett feleségül, és a lánya, Nina, az unokám, csak azon az egy nyelven beszél. A fajtám egy része szerb, jugoszláv stb. lett, ám mi még itt néhány tucatnyian nem mondtunk le az anyanyelvünkről, habár már jóval kevesebbet beszélünk ezen a nyelven, mint gyermekkoromban, de azért nem vesznek ki teljesen a lengyelek, nyugtatott meg bennünket, és italt tett az asztalra.

Leplezetlenül örült a váratlan vendégeknek, tőkös kaláccsal is megkínált volna bennünket, de mivel azt három napja sütötte, eltekintett a bélessel való traktálásunktól, ám a pálinkát nem hagyta ki. Nem, mert a kertjében azt is elő tudja állítani.

– Tizenyolc hold földem is volt nekem, de eladogattam, azaz az unokámra írtam egy részét.

A kert azonban megtermi a konyhára valót, meg a kerti söprűnek valót is, télen át több tucatnyit köt, s leginkább azokkal jár ki a piacra némi zsebpénz reményében, meg, hogy ne legyen egyedül. Korábban tyúkjai is voltak, de a garázda gazemberek összefogdosták őket.

No, de csak nagyobb baj ne legyen, mondta, majd kérésünkre a magyar szövegről lengyel népdalra tért át a csaknem kilencvenéves ember. Feltehetően még a Wistula vidékéről hozott dalt énekelve kísért ki bennünket az üres utcára. A kiskapuból integetve még utánunk szólt: „Gyűjjenek máskor is, testvérek...” Szavainak a hatására azt kezdtem taglalni, hogy valójában a Polak Viger dva barátanki-e?

FEKETETÓNÁL

Az év eleji nagy áradás után, hirtelen és korán ránk tört az aszály. A maradék ásott kutakba mind mélyebbre húzódik a víz. Tikkadt a mező, szíjasodó füveit kíméletlenül szigonyozza a júniusi nap. Mozdulatlan a vidék, a délibáb is elillant. Megtizedelt, poros akácok rongyos árnyékában kérődzik a megfogyatkozott csorda, a csordást nem látni sehol, s

kutyája, pulija helyett is csak egy kiterjedt szűrős és pamacsos bogáncsflekk szimatol a forró levegőbe. Úgy tűnik, hogy a madár se jár már erre kint a Feketető alatti elhagyott, széttúrt tanyavilágban.

Izzadva rázódok, karikázok a kissé homorú és esőre, záporokra áhító határban, ahol, hogy nagyobb területet beláthassak, fölkapaszzkodok egy névtelen halomra, de hiába, mert onnan sem látom már azt a tanyaházat, ahol nem túl régen még a gazda a mély éjszakába nyúlóan (bagolyhuhogások közepette) meglehetősen ö-zve beszélt életükről, halva született terveikről.

A jókora épület helyén már csak egy csenevész fa viaskodik a szétcsúszott térrel. Ám azért a tikkadtság alól fölsejlenek elkallódott emberünknek a szavai . . . Lélekvesztett igyekezetük, amikor kapkodva pakoltak, hurcolkodtak el innen, Feketető szomszédságából a Tisza közvetlen közelébe mentek, bár nem könnyen, sokáig „toporogtak”, töprengtek, halogatták az elköltözést, de egyszer egy, a maihoz hasonló tikkasztó napon, végérvényesen kiszakították magukat a régi rendből, bölcsőhelyük érdes öleléséből. Onnan léptek le tehát, ahol életük java része legombolyodott.

A „töhetősebbek” közé tartoztak, és nem akarták megvárni, hogy ez alkalommal az utolsók legyenek. Kétségtelen, hogy nem nekik, nem az ő kedvükre „dolgozott” az idő, hanem ellenük. Néhány évtizede ui., amikor még mintegy hetven család lakott itt kint, élte többnyire az évszakok váltakozásához igazított életét, nos, akkor még faluvá akarták fejleszteni ezt az immár szétzüllesztett szórványtelepülést, „lesöpört” tanyavilágot. Természetesen iskolát is akartak építeni (a helyét ki is jelölték), hogy télvíz idején, a jeges hajlatokat kerülgetve, dérral verten csemetéiknek ne kelljen Feketetőra járni, a már jó ideje érzékeny létszámhiánnyal küzdő iskolába. De dédelgetett tervüket elvitte a fordulat. Természetesen a villany bevezetését is a tervükbe vették, de nem tudtak megegyezni, hogyan és honnan is kezdjék, és hát késtek, elkéstek a cselekvéssel. Végül meg a nyakukba szakadt a tagosítás, és a maradék maradéka ment, amerre látott. Feketetőra, Szanádra, Törökkanizsára költöztek leginkább. Ott húzódtak meg, onnan rázódnak ki néha bölcsőhelyükre, ám már álmaikban gyakrabban járnak vissza, mint a valóságban.

Így történt meg, hogy mire Feketető és a tanyavilág központja között a kőolajkutatók kiépítették (zúzott kőből) a „csinált utat”, alig maradt kint valaki, aki a műutat használja, tehát a vidék csaknem teljesen kihalt.

A műút repedezett nadrágszíjként húzódik a halmok mellett, kátyús, kihalt, s a táj is teljesen mozdulatlan. A ragadozómadarak és áldozataik is a napestére várva pihegnek, vesztegelnek rejtekhelyeiken. A madár se jár tehát most Feketetőnél. Ezek szerint a csordakút közelében levő göcsörtös fára akasztott szatyorban bajosan válhat madárláttává a kenyér, egyszerűen kőkeményre szárad, amit csak a szürke kútvízzel megnedvesítve lehet elfogyasztani, mert hár vétek volna eldobni, hiszen fenyegetően termésrabló az aszály.

A TISZA ÉS A CSÍK-ÉR KÖZÖTT

A Tisza és a Csík-ér közti határszeletet nézegettem egy kiszolgált autóbussz ablakából a minap. Közvetlenül Péter-Pál előtt „hurcolászgattott” a rozoga jármű, ám már az aratás előrehaladtáról árulkodtak a fölfénylő tarlók. A foltozott műúton azonban nem árulkodott a termésbőségről, vagy a felelőtlen túlrakodásról (a korábbi betakarításokra jellemző) elszórt búzacsík, amit Gombosfalunál egy egykori hajlott hátú és korú részarató köznyi hosszán megbontott, a vödrébe söprött. Úgy látszik, hogy az idén már nincs mit elpazarolni, annak alapján sem, hogy az aranyból is csöppen, ugyebár.

Az akácok és egyéb fák gyűrűjéből tikkadtan kandikáltak ki a tanyafalak, a rogyantak és a rendben tartottak egyaránt. Több hónapos kihagyás után vetődtem újra errefelé, és azóta több tanya is föladta a harcot az ellene csörtető idővel.

Sok ismeretlen szállás között néhány ismerős tanyaház tekintett rám. Nemi meglepéssel nyugtázhattam, hogy a bogarasi buszmegálló szomszédságában levő tanya éppen olyan sértetlenül, éppen olyan túláradó nyugalommal áll, mint évekkel ezelőtti látogatásom alkalmával tapasztalhattam. Akkor ott a már nyolcvan évét is meghaladó Nándor bátyánk sérvesen éppen a zabot vágta (netán a fekete lovának), s régi idők mélyre vésődött eseményeiről mesélt, természetesen poharazgatás közben, és jóízűen csaknem nyomdakész szöveget mondott.

Meggyőzően, határozott mozdulatokkal jelölte meg annak a hajdani özvegyasszony tanyájának a helyét, akinek a fiát kegyetlenül megölték

(szerinte) hatvan forintjáért, és beledobták a Tiszába piros pej lováért. És ezután már hiába kérlelte az anyja, hogy kelj föl, kelj föl, édes fiam, gyere velem haza . . . Nem mehetett haza, mert szép fekete göndör haja a vállára volt fagyva. Az ugyancsak (szép) fekete ráncos csizmája meg a lábára volt fagyva . . .

Annak az egykori „balladás” tanyának a helyén épült az előttem most csak törésnyi időre föltűnő tanyaház, amelynek a már megboldogult gazdának az öregapja adta meg a még ma is érvényes formáját. Egykori mokány teremtmény, aki a világsi fegyverletételnek is szenvedő alanya volt, ám aki onnan is hazahozta a kardját, s majd amikor az osztrák császár büntetésből besorozta, betyárüldözésre „fanyalítottta”, ő a betyárüldöző (az alsó-ludasi csárdában) együtt mulatott az üldözött betyárokkal. Jó útja volt a kissé „citronyos” bornak. Ezért hát ivott a betyár a csapon, a kislány meg sírt az ablakon . . . No, de ne sírj kislány olyan nagyon, nem ütik a betyárt agyon.

Nem ütötték ugyan agyon, csak vasba verve vitték Temesvárra a tömlöcbe, ahol „olyan nagyra megnőtt a bajusza, hogy a nyaka köré csavarhatta”. Csavargatta is egy ideig, aztán meg hazajött erre a tanyára, ahová már illene újra betérnem.

A Csík-ér és a Tisza közti határszeleten zötyög velem a kiszolgált társasgépkocsi, szenvtelenül nézelődök, ám az említett tanyaházhoz érve valami szomorú szorongás vesz erőt rajtam. Netán azért, mert az egykori szabadságharcos betyárkodónak a sorsára gondolva, az is eszembe jutott, hogy nagy léptekkel közeleg felénk a temesvári gyászos csatavesztés sokadik évfordulója.

A romosodó és rendben tartott tanyák mennyi mindent elmondának még nekünk, ha jobban megismernénk őket.

VIRÁGOK A TISZÁN

A ciánózott haltetemek közt fagyérzékeny virágok úsztak a minap az áradó Tiszán. A közeli nagyváros hídjáról szórták őket a megmérgezett vízbe a folyójukat mélységesen gyászolók. A folyó pedig sodorta, vitte a virágszalakat és csokrokat lefelé, Törökkanizsa felé. Tehát nem Adorjánnál, hanem följebb szórták azokat a sokszínű dísznövényeket a katasztrófa sújtotta folyóba.

A szegediek gyászát rögzítette a kamera, egy olyan városnak a fájaldalmát pillanatfölvételezte, amely egy másik folyót, a Marost is magára ölel. Vajon miként panaszkodhat ott most a Maros, amikor a figyelmet ordítóan a Szamos vonja magára? És vajon írják-e még valaha a Tiszáról azt, amit egykor egy nagy utazó írt, hogy ennek a szökének is nevezett folyónak kétharmadát a halak képezik, és csak az egyharmada a víz. Vajon maradt-e benne szaporodni képes véglény?

Töprengésem közben zenés jókívánság akkordjai sodródtak felém a közelből. Érzelgős szöveg, sipítós előadásmódban. Tehát a baj megtörtént, ám az élet megy tovább. Hova tovább? Nem tudom kivárni, hogy esetleg arra a nótára kerüljön a sor, hogy „Temető a Tisza, mikor kivirágzik . . .”

Itt nálunk már hosszú ideje nemigen virágzik, hiszen a törökbecsei gát okozta nagyfokú iszaplerakódás befojtja a lárvákat. Máshová, följebb kellett mennünk tiszavirágnézőbe, de most ott följebb is végveszélybe kerültek a kérészek. Egy sem él odáig . . .

Vajon mit szólna ehhez az iszonyatos katasztrófához a megboldogult Újhelyi Dezső, az utolsó törökkanizsai hivatásos tiszai halász? Vagy mit szólna, ha szólhatna, egykori uszálykormányos ismerősöm, aki évtizedeken át egy tiszai úszóalkalmatosságon lakott az egész családjával együtt, Ágcsernyő és Titel között. Bevallása szerint az életéhez hasonlóan szerette ezt a folyót. Nagyon bensőséges volt köztük a kapcsolat. Hiszen látták hosszan elnyúlni bíborló alkonyatban, ám félálrukban titokzatos éjszakai neszezését, locsogását is hallhatták. A frissítő záporok után pedig elbűvölten nézték, amint a megfiatalodott folyó átbúvik a távoli szivárvány alatt. Gyermekei korán megtanultak a folyó felszínén maradni, és ár ellen úszni. Hamar megértették, hogy mért és miként sietnek a Tiszába a mellékfolyói; a Szamos, a Körös, a Maros és a többi. Ám most az egyikőtől kegyelemdőfést kapott! Hullámain fölfordult halak és gyászvirágok úsznak, és persze hogy nem a szép széles folyóról szóló dalnak a ritmusában ringatóznak. Micsoda nagy gyalázat! És viszi a víz lefelé, Törökkanizsa felé.

Kísértetfolyóvá vált. Temető a Tisza. Mi mindent kell még ennek a jámbor folyónak elszenvednie, és vajon vele együtt ránk, a térségében élőkre még milyen sorscsapássorozat vár?